

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

СТАРОВА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 821.161.2–1.09

**ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ СМЕРТІ-ВОСКРЕСІННЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ МІФОСОФСЬКІЙ ЛІРИЦІ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Борзенко Олександр Іванович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри історії української
літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник, професор
Соловей (Гончарик) Елеонора Степанівна,
пенсіонерка;

кандидат філологічних наук, доцент
Мельников Ростислав Володимирович,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, доцент кафедри
української та світової літератури.

Захист відбудеться «02» жовтня 2012 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.07 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 6/85.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан Свободи, 4).

Автореферат розісланий «21» серпня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. М. Кремінська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації зумовлена відсутністю в сучасному українському літературознавстві спеціальних досліджень, присвячених такому своєрідному явищу в українській поезії першої половини ХХ ст., як міфософська лірика.

Реміфологізація (актуалізація міфу) є однією з прикметних ознак мистецтва модернізму, постаючи в ньому як дієвий спосіб формування якісно нової картини світу, що змогла б «умістити» провідну модерністичну інтенцію — запропонувати кардинально відмінний від уже наявних ракурс бачення й осмислення реальності (макрокосму) і людини (мікрокосму) у ньому.

Неоміфологічні пошуки віднайшли своєрідне й багатогранне втілення і в українській поезії модернізму. На думку літературознавців (М. Жулинський, М. Ільницький, Г. Кернер, Н. Кирієнко, В. Моренець, М. Моклиця, М. Новикова, С. Павличко, Г. Райбедюк, І. Родіонова, Л. Таран, Ю. Тітаренко, А. Тимченко, О. Томчук, Т. Шестопалова та ін.), міфософське світобачення багатогранно реалізували у своїх художніх світах П. Тичина (насамперед у збірці «Сонячні кларнети»), В. Свідзінський, Б. І. Антонич, М. Орест (у творчості 1930-х рр.), а також почасти поети-неокласики М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт. Узагальнивши напрацювання попередників, Е. Соловей (Гончарик) запропонувала характеризувати Б. І. Антонича, В. Свідзінського та «раннього» П. Тичину як представників міфософської типологічної лінії філософської лірики ХХ ст., а М. Ореста й київських неокласиків — як таких, що тяжіють до неї в окремих художніх пошуках та експериментах. Це визначення надало вагомі підстави для більш ґрунтовного вивчення текстів окресленого кола поетів саме крізь призму дефініції «українська міфософська лірика», що робить можливим розширення рамок дослідження їхньої творчості через пошук «точок дотику» між окремими авторськими художніми світами.

Значний потенціал для такої студії має розгляд художнього оприявлення в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст. питомо міфічної концепції смерті-воскресіння, яка завдяки своєму онтологічному статусу стала своєрідним фундаментом поетичних світів Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини, а також певною мірою М. Ореста й київських неокласиків. Її розкриття дасть змогу окреслити оригінальний ракурс актуалізації міфу в українській поезії першої половини ХХ ст., чіткіше визначити засадничі для неї культурні коди, дослідити низку мотивів та образів, що їм дотепер літературознавці або взагалі не приділяли уваги, або ж зверталися до них побіжно й частково.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження художньої концепції смерті-воскресіння в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст. здійснюється в рамках комплексного плану науково-дослідницької роботи кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Жанрово-стильові особливості та поетика української літератури XVIII–XXI століть». Тему дисертації затверджено на засіданнях Вченої ради філологічного факультету Харківського національного

університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 4 від 21 листопада 2008 року) і Бюро науково-координаційної ради з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 1 від 19 лютого 2009 року).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертації є розкриття художньої концепції смерті-воскресіння у творчості представників української міфософської лірики першої половини ХХ ст.: Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини, а також близьких до неї в певних художніх експериментах М. Ореста й київських неокласиків. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розглянути феномен української міфософської лірики модернізму та художню концепцію смерті-воскресіння як один з її аспектів у рецепції критиків та літературознавців;
- зробити огляд витоків, філософських та естетичних засад неоміфологічної літератури європейського й українського модернізму;
- висвітлити сутність архетипово-міфологічного методу в літературознавстві, а також визначити провідні в роботі поняття «концепт», «ліричний мотив», «міфологема», «архетип»;
- виокремити основні аспекти актуалізації художньої концепції смерті-воскресіння в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст.;
- визначити (через залучення міфічного й біблійного кодів) особливості індивідуально-авторської художньої реалізації уявлень, які репрезентують художню концепцію смерті-воскресіння в мотивній структурі української міфософської лірики модернізму;
- схарактеризувати роль художньої концепції смерті-воскресіння в розкритті індивідуально-авторської картини світу, втіленої у творчості поетів-модерністів, які представляють міфософську лірику першої половини ХХ ст.;
- простежити типологічну спільність між названими авторами на прикладі творення художньої концепції смерті-воскресіння.

Об'єкт дослідження — поетичні твори П. Тичини (збірки «Сонячні кларнети», «Плуг», «Замість сонетів і октав»), В. Свідзінського (збірки «Ліричні поезії», «Вересень», «Медобір», «Поезії»), Б. І. Антонича (збірки «Привітання життя», «Три перстені», «Книга Лева», «Зелена євангелія», «Ротації», «Велика гармонія»), М. Зерова (збірка «Камена»), М. Рильського (збірки «Під осінніми зорями», «Синя далечінь», «Крізь бурю й сніг», «Тринадцята весна», «Де сходяться дороги», «Гомін і відгомін»), М. Драй-Хмари (збірки «Проростень», «Сонячні марші»), П. Филиповича (збірки «Земля і вітер», «Простір»), О. Бургардта (збірка «Каравели», насамперед розділ «Серед озер ясних») та М. Ореста (збірки «Луни літ», «Душа і доля», «Гість і господа»).

Предмет дослідження — реалізована в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст. художня концепція смерті-воскресіння.

Методи дослідження. Визначальними для написання роботи стали студії дослідників міфопоетики та обрядовості А. ван Геннепа, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Стросса, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, А. Нямцу, С. Неклюдова,

Я. Поліщука, С. Стоян та ін. Вагому роль у розкритті специфіки архетипово-міфологемного коду української міфософської лірики відіграли праці Ю. Доманського, М. Еліаде, Н. Фрая та К. Г. Юнга. Представлене в дисертаційній роботі розуміння мотиву й мотивного аналізу спирається передусім на праці О. Веселовського й Б. Томашевського, Б. Гаспарова, Ю. Доманського, С. Неклюдова, І. Силантьєва, Н. Тамарченка, а визначення терміну «концепт» — на праці С. Аскольдова, Д. Ліхачова, Г. Слишкіна, Ю. Степанова. Допоміжними в дослідженні є студії зі східнослов'янських (зокрема українських) міфології та фольклору Г. Войтовича, В. Давидюка, О. Дея, М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, В. Проппа та ін.

Відповідно до мети й завдань дисертації використано такі методи дослідження: описовий, порівняльний, культурно-історичний, біографічний, архетипово-міфологічний, а також мотивний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше схарактеризовано основні риси міфософської лірики першої половини ХХ ст. як художнього феномену в українській літературі доби модернізму; запропоновано поняття художньої концепції смерті-воскресіння й виділено основні аспекти її актуалізації в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст.; визначено особливості індивідуально-авторської художньої реалізації концептів, які репрезентують художню концепцію смерті-воскресіння, на рівні мотивної системи української міфософської лірики; з'ясовано роль художньої концепції смерті-воскресіння в розкритті індивідуально-авторської картини світу, втіленої у творчості українських поетів-модерністів, які представляють міфософську типологічну лінію; простежено виразну спільність між досліджуваними авторами на прикладі творення художньої концепції смерті-воскресіння.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані у вишівських курсах історії української літератури ХХ ст., спецсемінарах та спецкурсах, під час написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт у вищій школі, а також на уроках відповідної тематики, для факультативних і гурткових занять у загальноосвітній школі. Результатами роботи можуть скористатися дослідники для подальшого вивчення поезії Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини, київських неокласиків і М. Ореста, для розробки поняття «українська міфософська лірика» й розгляду української літератури першої половини ХХ ст. у цілому.

Особистий внесок здобувача. Робота виконана самостійно, без участі співавторів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Результати дослідження доповідалися на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Творчість В. Свідзінського: доба і контекст» (м. Кам'янець-Подільський, 18–20 жовтня 2006 р.), Підсумковій конференції аспірантів філологічного факультету (м. Харків, 27 березня 2009 р.), X Міжнародній науковій конференції молодих учених (м. Київ,

23–25 червня 2009 р.), Міжнародній науковій конференції «Місто–як–текст: літературні проєкції» (м. Бердянськ, 10–11 вересня 2009 р.), Підсумковій конференції аспірантів та здобувачів філологічного факультету (м. Харків, 26 березня 2010 р.), Міжнародній науковій конференції «Поетика містичного» (м. Чернівці, 7–8 жовтня 2010 р.), Міжнародній науковій конференції «Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті розвитку європейської філологічної думки XIX–XXI ст. (до 175-річчя від дня народження О. О. Потебні)» (м. Харків, 5–7 жовтня 2010 р.).

Публікації. За темою роботи опубліковано шість статей у фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Структура студії визначається її метою й завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 226 сторінок, із них 191 сторінка основного тексту та 35 сторінок списку використаних джерел, який налічує 343 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «Вступі» обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами й планами, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету й завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, окреслено методи та теоретичну базу роботи, а також подано інформацію про апробацію дисертації.

Перший розділ — «Українська міфософська лірика першої половини XX ст. в науково-критичному осмисленні та теоретико-методологічні засади роботи» — складається з двох підрозділів. У ньому представлено огляд літературознавчих праць за темою дисертації й визначено теоретико-методологічну базу дослідження.

У *першому підрозділі першого розділу* — „Художня концепція смерті-воскресіння в українській міфософській ліриці першої половини XX ст.: досвід літературознавчих студій” — проаналізовано праці, у яких розглянуто питання реалізації художньої концепції смерті-воскресіння у творчості П. Тичини, В. Свідзінського, Б. І. Антонича, почасти М. Ореста та київських неокласиків М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари й О. Бургардта. На підставі цього огляду зроблено висновок, що дослідники виокремлювали й розглядали передусім два аспекти цієї концепції — міфічний (мотиви метаморфози, реінкарнації, ініціації) і біблійний (євангельські та апокаліптичні мотиви). При цьому такий розгляд, як і розробка поняття української міфософської лірики загалом, мав фрагментарний і безсистемний характер. Найбільш ґрунтовну інтерпретацію отримує ця концепція в ліриці Б. І. Антонича, хоча дослідники звертаються переважно до міфічного коду, тоді як біблійний (зокрема євангельський) лишається на рівні побіжних згадок. Майже не приділено уваги художній концепції смерті-воскресіння в поезії київських неокласиків, тоді як у творчості В. Свідзінського та М. Ореста її елементи окреслюються поверхово.

Другий підрозділ першого розділу — «Міф як культурний феномен: досвід науково-філософського осмислення та художньої актуалізації» — становить теоретичне підґрунтя дисертації. У ньому систематизовано досвід осмислення міфу як феномена культури та його зв'язку з літературною творчістю, розглянуто основні підходи до трактування поняття «міфологізм», а також параметри реміфологізації в мистецтві, зокрема й літературі, передусім у добу модернізму. Як знакові представлено студії Ф. Шеллінга, Е. Кассіра, Ф. Ніцше, З. Фрейда, К. Г. Юнга, Н. Фрая, Р. Барта, К. Леві-Стросса, М. Еліаде, а також В. Іванова, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, у котрих формується розуміння сутності архаїчної й новітньої, індивідуально-авторської міфотворчості, закладаються й розробляються засади архетипово-міфологічного методу дослідження літератури, провідними одиницями якого виступають такі поняття, як архетип, міфологема, символ, мотив.

Під архетипами в роботі розуміємо, з одного боку, глибинні структури людської психіки, первинні схеми й моделі поведінки (психологічне трактування), а з другого — універсальні й фундаментальні, найзагальніші образи та мотиви, використовувані на позначення цих структур (літературознавче трактування). Термін «міфологема» згідно з К. Г. Юнгом, Є. Мелетинським, С. Аверинцевим та Ю. Доманським використано на позначення образів, мотивів та сюжетних схем конкретної міфології (наприклад, античної, слов'янської тощо).

З огляду на поставлену мету до ключових у дисертації належить і поняття концепту як узагальненої мисленнєвої одиниці, яка акумулює в собі динамічну сукупність суб'єктивних уявлень про дійсність, виявляючись у знакових системах (передусім у мові). Зважаючи на те, що об'єктом дослідження виступає поезія, за провідну одиницю аналізу обирається ліричний мотив. На основі визначень, котрі запропонували О. Веселовський, Б. Томашевський, Б. Гаспаров, Ю. Доманський, С. Неклюдов, І. Силантьєв, Н. Тмарченко, та В. Халізов, він трактується як виражена словом або словосполученням стійка семантична одиниця ліричного твору, що акумулює в собі концепт. За провідні ознаки мотиву вважаємо повторюваність, варіативність та виразну семантичну значущість. Поняття «архетип» — «міфологема» — «мотив» розглянуто в запропонованому Ю. Доманським взаємозв'язку, який реалізується через наявність у «будові» певного мотиву архетипово-міфологемного ядра й індивідуально-авторських смислів.

Окрім того, у підрозділі окреслено специфіку актуалізації міфу як унікального коду в європейській (зокрема українській) літературі кінця XIX — першої половини XX ст. — через алюзії, реконструкцію міфічного хронотопу, творення нових репрезентацій міфологем, конструювання індивідуально-авторських неоміфів. При цьому акцентується на дистанціюванні модерністів від «гармонізаційного» пафосу архаїчного міфу через іронію й «перелицювання» (Є. Мелетинський, С. Стоян). У річищі цих інтенцій і на основі розробок Е. Соловей (Гончарик) представлено постання української міфософської лірики як своєрідного явища в українській філософській поезії модернізму. У його рамках досягнення онтологічної проблематики здійснювалася на основі активного досягнення міфічного світосприйняття й архетипово-міфологемного коду. Наслідком узагальнення

літературознавчих студій, присвячених творчості П. Тичини, В. Свідзінського, Б. І. Антонича, М. Ореста та київських неокласиків, є виокремлення специфічних рис цього феномена: 1) масштабна реконструкція архаїчного світобачення (пантеїзм, анімізм, злиття ірреального з реальним), зорієнтованість на вічне й неперехідне, візіонеризм; 2) міфологізація історії та творення окремих міфів (наприклад, месіанського); 3) тісний зв'язок оригінальної творчості з міфічною картиною світу — через актуалізацію як окремих образів і мотивів (зокрема античної міфології в неокласиків, язичницької праслов'янської — у Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини), так і питоми міфічного хронотопу (тричленна чи чотиричленна модель світу, циклічний часовий ритм), структурування художнього простору за допомогою бінарних опозицій. При цьому наголошено, що міфотворчість П. Тичини, Б. І. Антонича та В. Свідзінського є «стихійною» й «несвідомою», у ній переважає візіонерство, містично-натурфілософський світогляд. Натомість поети-неокласики в окремих художніх пошуках наближаються до міфічної свідомості шляхом інтелектуального освоєння міфологем, осягаючи її насамперед у контексті античної традиції, хоча почасти також тяжіють до «несвідомого» міфотворення. У ліриці М. Ореста ці підходи синтезуються.

Відповідно робиться висновок, що до міфософської типологічної лінії української філософської лірики першої половини ХХ ст. насамперед належить творчість Б. І. Антонича, В. Свідзінського та «раннього» П. Тичини, для яких міфологізм є визначальним інструментом конструювання художнього світу, котрий у результаті постає як міфосвіт. До цієї течії виразно тяжіє у текстах 1930—1940-х рр. М. Орест. Певною мірою неоміфічні інтенції виявляються в поезії неокласиків.

Другий розділ — «Уявлення про смерть-воскресіння як конструкт моделі світобудови» — складається з трьох підрозділів і присвячений висвітленню художніх експериментів представників української міфософської лірики першої половини ХХ ст. із циклічним та «історичним» (лінеарним) часовими ритмами, здійснюваних передусім через звернення поетів до циклічної буттєвої моделі, месіанського, есхатологічного та апокаліптичного міфів.

У першому підрозділі другого розділу — «Реконструкція циклічної моделі буття в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст.» — із метою проведення паралелей між окремими авторськими міфосвітами окреслено реалізацію уявлень про циклічний плин часу у творчості П. Тичини, В. Свідзінського, Б. І. Антонича, М. Ореста й київських неокласиків. З'ясовано, що домінантними в такій моделі є мотиви вічного повернення, кружляння/кола, весни-відродження й зими-смерті (або зими-сну), дня і ночі (частіше оприявнюється на «речовому» рівні через еквівалентні мотиви світла (сонця) і темряви (мороку, місяця)), які мають архетипове ядро й міцно пов'язані з національною картиною світу.

Зроблено висновок, що звернення представників української міфософської лірики (передусім Б. І. Антонича) до цієї реконструкції мало на меті насамперед відповісти на продиктоване реаліями доби запитання, що ж чекає на людину — вічне повернення чи вічне проминання. При цьому надії на вічне повернення, безсмертя названі поети пов'язували передусім із вороттям до сакрального,

істинного природного буття, а уявлення про загибель людства — із надміру раціоналізованим життям у технократичному, цивілізованому світі. Однак загалом жоден з авторів не дав однозначної відповіді. Актуалізація ж уявлень про циклічний ритм у їхній ліриці є досить непослідовною й фрагментарною. Оригінальне бачення в цьому вимірі запропонував тільки М. Зеров, послідовно втілюючи у своїй творчості думку про сталість соціальних та історичних моделей від часів античності й до сучасності.

У другому підрозділі — *«Есхатологічні та апокаліптичні мотиви: візії Б. І. Антонича, В. Свідзінського, М. Ореста»* — розглянуто специфіку оприявлення в міфосвітах названих авторів кінцесвітніх візій, характерних для міфічної й біблійної картин світу.

Акцентовано, що есхатологічні уявлення посідали важливе місце в архаїчній свідомості, утворюючи окремий цикл міфів. Адже загибель старого світу й знищення людства в результаті всесвітніх за масштабами катаклізмів, повернення макрокосму в первісний хаос із подальшим обов'язковим (!) відновленням/відродженням у новій (часом — якісно іншій) іпостасі було невід'ємною складовою циклічної моделі світобудови. На противагу цьому в лінійній біблійній моделі наявні апокаліптичні уявлення, які декларують конечність історії світу, його остаточну загибель із подальшим встановленням на землі Царства Божого — раю для праведників. Наприкінці XIX — у першій половині XX ст. у європейській культурі відбувалося масштабне й активне осмислення обох моделей. Цьому сприяли насамперед зміна світоглядної парадигми й глобальна криза технократичної цивілізації, Перша й Друга світові війни, революційні події в різних країнах. На теренах України, окрім окреслених факторів, які визначали «загальноєвропейський клімат», каталізатором актуалізації есхатологічних та апокаліптичних уявлень слугували революційні події та поразка національно-визвольної боротьби 1917—1922-х рр., «червоний терор», репресії, голодомор 1932—1933-х рр.

В українській міфософській ліриці есхатологічна та апокаліптична моделі реалізувалися передусім крізь призму засадничої бінарної опозиції «світ природи — світ людей». Відповідно насамперед саме з буттям людини в профанному технократичному світі, символізованому образом міста (змальованого через мотиви штучності, фальшивості, примарності, гріховності, гниття), у творчості Б. І. Антонича (зокрема поезії «Апокаліпсис», «Зорелев, або сузір'я Лева», «Кінець світу», «Мертві авта» й «Сурми останнього дня»), В. Свідзінського («Ніч голубая...», «Страшно, кажу я, на думку...», «Падає місто в імлисте море...», «Де не йшов я, одне й те саме...», «Умруть і небо і земля...») та М. Ореста («У книзі старовинній я знайшов...») пов'язаний комплекс есхатологічних та апокаліптичних мотивів: руйнації й смерті, всесвітнього потопу, поглинання міста землею, вбивчого холоду, мертвого сонця тощо. У міфосвітах поетів людське буття постає дисгармонійним і бездуховним, тож у їхньому сприйнятті неминучим для кризового світу є есхатологічне очищення й оновлення, яке має призвести до його постання в новій, більш гармонійній іпостасі (приміром, утопічного метрополя за версією

Б. І. Антонича), у якій буде знято «непорозуміння» між природою й цивілізацією. Однак частотнішою у творчості названих авторів є інша, «песимістична» версія, згідно з якою достоту апокаліптичний катаклізм призводить до остаточної загибелі людства. Тому знову ж таки характерним для Б. І. Антонича, В. Свідзінського й М. Ореста є хитання між пафосом віри у відродження світу в новій якості й настроями зневіри й безнадії, які зрештою були природною реакцією на катастрофізм 1930-х рр., коли вже виразно передчувалася загроза Другої світової війни, а на зміну модерному ентузіазму масштабних соціальних проектів стрімко приходили розчарування й зневіра в можливості постання кращого світового суспільства.

У *третьому підрозділі другого розділу* — «Месіанський міф у творчості П. Тичини, М. Зерова, М. Драй-Хмари та Ю. Клена» — проаналізовано відображення в українській міфософській ліриці іще одного прояву притаманного культурі модернізму пафосу тотального оновлення — масштабної реставрації месіанського міфу, опорними й відкритими для модифікацій точками якого були концепти Спасителя (від Ісуса Христа до надлюдини Ф. Ніцше, пролетаріату К. Маркса, народів-месій, лідерів-месій) і месіанського царства (Золотий Вік, Царство Боже, соціалістичне чи комуністичне суспільство тощо). Цей міф також тісно пов'язаний із реалізацією уявлень про смерть-воскресіння, адже передбачає особливі буттєві зміни: із приходом месії світ має відродитися в новій іпостасі.

Доведено, що розгортання українського месіанського міфу в рамках міфософської лірики першої половини ХХ ст. стало художнім втіленням того, як її представники осмислювали й переживали національно-визвольні змагання 1917—1922-х рр. і їхню нищівну поразку. Це здійснювалося насамперед за рахунок підключення біблійного коду (концепт Спасителя, що реалізувався через образи Ісуса Христа й пророків, мотиви розп'яття, хресних мук, воскресіння й численні біблійні алюзії), а також творення індивідуально-авторських образів інтелігенції-месії, пролетаріату-месії, мотиви братовбивчої війни, кровопролиття, неможливості воскресіння; змалювання Києва як сакрального центру національного відродження.

У творчості окресленого кола авторів загалом можна (хоча й досить умовно) виокремити три періоди розгортання й еволюції месіанських ідей: 1) часи національно-визвольних змагань 1917—1918-х рр. (П. Тичина); 2) пореволюційна доба початку 1920-х рр. (почасти П. Тичина, М. Зеров, М. Драй-Хмара); 3) часи «розстріляного відродження» й репресій 1930-х рр. (Ю. Клен). Твори першого періоду спочатку позначені життєствердним та героїчним пафосом, який, проте, поступово замінюється хитаннями ліричного героя між вірою в перемогу української месіанської ідеї, у відродження нації та усвідомленням її приреченості (приміром, поеми «Золотий гомін», «Скорбна мати» П. Тичини). Поезії другого періоду переважно репрезентують віру в інтелігенцію-месію, здатну відродити, воскресити українську культуру, національні цінності й духовність, однак водночас у них виразно звучать сумніви в можливості такого відродження («Великдень», «Перше травня на Великдень» П. Тичини, більш завуальовано — у його збірці «Замість сонетів і октав»; цикл «Lucrosa» М. Зерова, поезії «Я полюбив тебе

на п'яту, голодну весну...», «Київ» і «Поділ» М. Драй-Хмари). Третій (заключний) період розвитку українського месіанського міфу — це засвідчення його остаточного розвінчання: Україну змальовано як мертвий простір, що його покинув Бог і в якому фактично не лишилося месіанського потенціалу, оскільки люди втратили людяність та істинні буттєві орієнтири (диптих «Божа Матір» Ю. Клена).

Третій розділ — «Смерть-воскресіння: екзистенційний вимір» — містить чотири підрозділи. У ньому розкрито аспекти індивідуально-авторської трансформації концептів ієрофанії, метаморфози, реінкарнації, подорожі до потойбіччя та ініціації як засобів міфологізації особистісного буття у творчості Б. І. Антонича, В. Свідзінського, а також київських неокласиків і М. Ореста.

У *першому підрозділі третього розділу — «Ліричний герой української міфософської лірики першої половини ХХ ст. у своєму бутті „тут-і-тепер”»* — визначено, що основним і знаковим суб'єктом, буття якого зазнає міфологізації в художніх світах Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини, а також почасти М. Ореста й київських неокласиків, є ліричний герой, оскільки саме він найповніше втілює в поетичному тексті індивідуально-авторські інтенції й «цементує» сконструйовану художню реальність. Відповідно такий герой наділяється особливими рисами, постаючи насамперед в іпостасях шукача гармонії, самості, сенсу буття, істини, поета-шукача справжнього натхнення та «праслова», що стає аналогом біблійного логосу, а також візонера, здатного бачити й розуміти більше за інших. У цьому виявляється певна типологічна спільність між названими авторами.

Водночас особливі параметри має й буття такого ліричного героя «тут-і-тепер», що стає акумульованим художнім відображенням властивих першій половині ХХ ст. катастрофізму й світоглядної кризи. В авторських художніх світах воно постає як дисгармонійне й неістинне, не задовольняє духовних запитів ліричного героя, обмежує його творчість, що реалізується в поетичних текстах насамперед через мотиви самотності, відчуження, безпритульності, втраченого раю, які подекуди трансформуються навіть у мотиви не-існування, втрати себе, загалом характерні для літератури модернізму. Ліричний герой прагне вийти за межі такої дійсності, потребує духовного оновлення й відродження. Саме ця «відправна точка» визначає індивідуально-авторські ракурси розгортання міфологізації його «життєпису» в рамках циклічної моделі буття.

У *другому підрозділі третього розділу — «Ініціація через дотик до сакрального: ієрофанії в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст.»* — розглянуто реалізацію в текстах окресленого кола авторів засадничих для міфічної, а надалі й біблійної картини світу уявлень про сакральне та його прояви в профанному бутті як «стимули» до переродження/відродження особистості: зміни її «природи», набуття іншого онтологічного статусу, духовного оновлення.

Відзначено, що в міфі та релігійних текстах трансформації завдяки «знайомству» із сакральним реалізувалися, за спостереженням К. Г. Юнга та М. Еліаде, насамперед як отримання людиною нових, надлюдських знань і здібностей або ж магічної сили, завдяки чому вона ставала «посвяченою» (культурним героєм, магом,

шаманом, пророком). Такі уявлення акумулює в собі концепт ієрофанії — досвіду дотику до сакрального (М. Еліаде). В українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст. найбільш цілісно й багатогранно цей концепт за рахунок актуалізації міфічного й біблійного кодів утілюється в мотивній системі творчості Б. І. Антонича, В. Свідзінського та П. Тичини й лише почасти — у поезії М. Зерова, М. Рильського, Ю. Клена та М. Ореста. Це здійснюється через мотиви відродження в природному просторі; пізнання сакрального, екстатичного природного «праслова»; життєдайного сонця («Автобіографія» Б. І. Антонича, «Покій і буяння» Ю. Клена), місяця («Холодна тиша. Місяцю надламаний...» В. Свідзінського); блискавки як священного небесного вогню; очищувального дощу («Обновляється древо мислі моєї...» В. Свідзінського); вітру — вісника оновлення; хмар — «білих островів» («На білих островах...» М. Рильського); Сонячних Кларнетів («Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух...» П. Тичини); явлення Вічної Жіночності («Весняна розо, любиш ти...», «Який в тебе плащ химерний...», «Відійшла ти з померхлого світу...» В. Свідзінського), Божої Матері та Господа Бога (наприклад, «Salve Regina!» й «Ut in omnibus glorificetur Deus» Б. І. Антонича).

Також наголошено, що поети актуалізують міфічне структурування дійсності за принципом «сакральний — профанний», що розгортається як у горизонтальній, так й у вертикальній площині. Крізь його призму за «горизонталлю» відбувається чіткий поділ простору на природний (сприйнятий ліричним героєм у контексті пантеїстичних уявлень як одухотворений, натхненний вищим божественним началом) і «цивілізований» (тобто освоєний людиною) топоси, які є опозиційними. Часто така модель доповнюється також вертикальним поділом макрокосму на небесний (верхній) і земний (нижній) світи. Відповідно закономірним є те, що в пошуках вищої істини, одкровення й оновлення ліричні герої окресленого кола авторів свідомо чи несвідомо тяжіють до природного (рідше — небесного) простору, зокрема до топосів лісу, поля, степу, які в міфічній картині світу мають питому архетипову «кваліфікацію» осередків явлення сакрального. Саме ці простори переважно й стають місцем відродження особистості ліричного героя міфософської поезії, яке відбувається за рахунок очищення й своєрідного зцілення його душі від негативного життєвого досвіду, або його переродження внаслідок посвячення в таємниці сакрального буття. З одного боку, сакральний локус сам по собі може мати «цілющі» властивості й спричинятися до відродження індивіда, надаючи йому певну життєву енергію, а з другого — він є локусом для елементарних (сонця, місяця, зірок, блискавки, вітру, хмар) або ж вищих (явлення божественних сутностей) ієрофаній.

У *третьому підрозділі третього розділу — «Мотиви метаморфози та реінкарнації в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст.»* — розглянуто надзвичайно вагомий і своєрідний аспект реалізації в українській міфософській ліриці модернізму уявлень про циклічний ритм і «плинність» форм буття всього сущого — концепти метаморфози (перетворення одних істот або предметів на інші) і реінкарнації/метемпсихози (посмертного перевтілення душі).

Доведено, що у творчості окресленого кола авторів ці концепти виступають у надзвичайно тісному зв'язку, відображаючи насамперед прагнення поетів експериментувати з реконструкцією архаїчного світосприйняття, надати ліричному героєві можливість розширити межі свого життя «тут-і-тепер», що відбувається через подолання як визначеного «теперішнім» втіленням буттєвого статусу, так й антиномії «життя — смерть» у цілому. Найбільш повно та різноманітно вони представлені через однойменні мотиви в поезіях Б. І. Антонича, В. Свідзінського та М. Ореста, значно меншою мірою — у текстах П. Тичини, М. Рильського, Ю. Клена. Об'єкти метаморфози/реінкарнації в міфосвітах поетів є досить різноманітними, хоча їх можна узагальнити у двох ракурсах — буття в людській подобі («проживання» інших доль, регресивна метаморфоза доросла людина — дитина/юнак) і буття в подобі об'єктів природи (каміння, «огневих пилинок», квітів, дерев, кущів, води, вугілля, оленя, мурахи) або ж, рідше, «розливання» в сакральному природному просторі відповідно до анімістичних уявлень.

Окрім того, окреслені мотиви досить виразно розмежовуються за часовими площинами. Метаморфоза за своєю сутністю перебуває в рамках «теперішнього» буття ліричного героя, здебільшого залежить від його волі й передбачає можливість повернення у вихідний стан. Натомість мотив реінкарнації у творчості представників української міфософської лірики першої половини ХХ ст. має дві варіації, які належать до площин «минулого» й «майбутнього»: «спогад» про попередні інкарнації й візія наступного втілення відповідно (належать до оніричного простору, оскільки сприймаються або вві сні, або в стані містичного прозріння, «екстази», тобто на межі свідомого й несвідомого буття). Усі три окреслені площини наявні в ліриці Б. І. Антонича («Затерті сліди» й «Змія»; «Черемховий вірш», «Праліто», «Дует» і «Сад»; «Пісня про незнищенність матерії...») та В. Свідзінського («Знову в душі моїй знайомий сум замрів...», «Пливуть мої дні...» й «Були квітами»; «Я хотів би бути кленом молодим...» і «Довіку б тут...»; «Настане день мій сумний...» і «Аби заснув...»), утворюючи в їхніх міфосвітах своєрідні досить цілісні моделі, тоді як в інших авторів можна виокремити лише одну або дві з них (поезії «Лісові», «Сьогодні знов я думав про ліси...», «Я вернувся до тебе, отчизно моя...» М. Ореста, «Ти пішла широкими шляхами...», «Опівдні» М. Рильського, «Серед озер ясных...» Ю. Клена, «Зі смутком на серці, з вінком на чолі...», «Й тоді, як умру я...» П. Тичини). Ці проекції найчастіше набувають такого смислового навантаження, як згадування «золотого віку» індивідуальної біографії, тяжіння до автентичного, природного буття, віднайдення самості й ідентичності або ж «втраченого раю» (втраченого кохання чи «рідного» простору), осягнення таїни буття, спроба подолати екзистенційний страх перед смертю.

Четвертий підрозділ третього розділу — «Міфічний quest і мотив переправи у творчості В. Свідзінського, Б. І. Антонича і М. Ореста» — присвячено розгляду аспектів «освоєння» цими авторами міфологеми подорожі-пошуку, тобто міфічного quest'у. Під quest'ом у дисертації, згідно з Дж. Кемпбелом, Є. Мелетинським та Н. Фраєм, розуміємо мандри, випробування та подвиги культурного героя,

що мають на меті відновлення космічної гармонії. Акцентовано, що ця міфологема дістала широку реалізацію у фольклорі, зокрема у фабулі чарівної казки, середньовічному лицарському романі, а також була широко актуалізована в літературі модернізму (Ф. Кафка, Г. Г. Маркес, Дж. Джойс, Х. Л. Борхес).

Доведено, що цілісна та багатогранна авторська реалізація quest'u наявна у творчості В. Свідзінського, тоді як у мотивній системі лірики Б. І. Антонича та М. Ореста можна віднайти лише окремі його елементи. Загалом «версії» розгортання міфічної подорожі-пошуку в поетів є досить співзвучними. При цьому віднести quest до екзистенційного виміру художньої концепції смерті-воскресіння дозволяє його кульмінаційний момент — перехід героя до іншого («потойбічного») світу, що реалізується в ліриці названих авторів через виразно предикативний мотив переправи, який зберігає потужне архетипове ядро. У бутті ліричного героя такий перехід постає як ініціація (тобто переродження особистості, набуття нею нового буттєвого статусу) і звільнення від одновимірності буття через пізнання альтернативних реальностей. Причому, так само як і метаморфози та реінкарнації, він належить до сфери сновидінь і містичних прозрінь. Можна виокремити дві «часові» площини розгортання цього мотиву: «теперішнє» — переправи до «замежних» світів у рамках «сьогочасного» буття ліричного героя (поезії «Безпритульний», «Коли пізній бродяга-трамвай...», «Блукаю вдень то в луках, то в гаю...», «І довго шукав я живущої води...», «Смутно дзвонить зима...», а також цикл «Зрада» В. Свідзінського, «Посли ночі» Б. І. Антонича й «Казка» М. Ореста), і «майбутнє» — візії посмертного існування («Вже з дерева життя могого...» та «Висхли, висхли ранні роси...» В. Свідзінського, «Дзвінкова пані» й «Дім за зорею» Б. І. Антонича, «У ложах камінних прозорчасті струмені...» М. Ореста).

У рамках «сьогочасного» буття ліричного героя мотив переправи позначає припинення існування в одному хронотопі (небажане буття «тут-і-зараз») і початок існування в іншому (бажаному), що перебуває поза «об'єктивною» досяжністю героя й у якому відбувається оновлення та відродження його особистості, повна реалізація його прагнень. Відповідно простір, до якого тяжіє ліричний герой, умовно можна окреслити як утрачений рай. У такому вияві мотив переправи насичується в міфосвітах поетів казковою семантикою та атрибутикою. Найяскравіше й найпослідовніше це реалізується в ліриці В. Свідзінського. У його творах, як і в чарівній казці, відправною точкою подорожі героя до «замежного світу» (що зазвичай набуває рис теріоморфного «тридесятого царства») є конкретна особиста біда, завдана шкода або певна втрата (оприявнюється через мотиви нереалізованості творчого потенціалу, втраченого кохання, відсутності коханої жінки, втрати близьких людей та дому як свого простору). Ліричний герой прагне компенсувати це через перехід до альтернативної реальності. При цьому крізь призму мети подорожі-пошуку в міфосвіті поета можна, як і в чарівних казках, виокремити два ракурси реалізації мотиву переправи (переходу): перебування в «замежному» світі як самоціль і пошук в іншій реальності певного «скарбу». Однак в обох випадках «надрезультатом» є зміна буттєвого статусу героя, його відродження, здобуття самості й гармонії або ж пізнання істини.

Окрім того, у текстах В. Свідзінського, Б. І. Антонича й М. Ореста наявні й інші елементи чарівної казки: чудесний засіб переправи й помічник-медіатор («пізній бродяга-трамвай», жар-птиця, «посли ночі», кінь, який має виразно інфернальні риси), трикратне випробування героя, казково-міфічні персонажі (князівна-ящірка, безіменні інфернальні істоти, ельфи), застосування магії. Разом із тим для міфосвітів названих авторів є досить характерним ламання традиційної казкової логіки та її підпорядкування «реалістичному» плану буття: для їхнього ліричного героя quest дуже рідко завершується перемогою й досягненням мети, тобто фактично поети творять антиказку з провідними мотивами глузування, омани, зради, смутку, яка відображає кризові явища їхнього особистого життя й водночас є акумульованим вираженням модерністичного світовідчуження.

Кількісно значно меншу групу в ліриці названих авторів складають твори, у яких мотив переправи пов'язується з візіями посмертного буття ліричного героя. Смерть людини в цих поезіях постає виразно міфологізованою — як перехід до іншого світу, що мислиться як повернення додому — до бажаного простору (Б. І. Антонич та М. Орест) або ж розглядається в річищі античної традиції — як подорож на човні Харона до царства Аїда (В. Свідзінський).

ВИСНОВКИ

Найбільш послідовним утіленням провідних інтенцій модернізму крізь призму міфу в українській поезії першої половини ХХ ст. стали тексти представників міфософської лірики — Б. І. Антонича, В. Свідзінського та «раннього» П. Тичини, а також надзвичайно близьких до неї в певних мистецьких пошуках М. Ореста й київських неокласиків М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари й О. Бургардта (Ю. Клена). Попри відмінні підходи до міфу, усі ці автори виявили виняткову співзвучність у світоглядних «опорах» творчості, реалізуючи у своїх художніх світах прагнення відійти від суєтного та минушого та розглянути реальність і людину в ширшій буттєвій перспективі; «маніфестуючи» своєрідну закоханість у старовину та «ретроградство» в парадоксальному поєднанні із суто модерністичним тяжінням до експерименту, оригінального художнього втілення власних профетичних візій або ж умоглядних побудов, здійснюваних на підставі глибокого осмислення явищ дійсності.

Зasadничою для міфосвітів представників української міфософської лірики з огляду на свій онтологічний статус стала художня концепція смерті-воскресіння — багатогранний комплекс уявлень про циклічність і безперервність буття, який має потужне архетипово-міфологемне ядро. Вона акумулювала в собі уявлення митців про базові універсалії «життя» і «смерть», а на підставі цього — про сучасність, людину в ній та перспективи людства «з точки зору вічності». Витворюючи цю концепцію у ліриці, Б. І. Антонич, В. Свідзінський, П. Тичина, М. Орест та почасти київські неокласики проводили різноманітні суто модерністичні експерименти, ламаючи стереотипні уявлення про простір і час, людину і світ й активно відгукуючись на знакові й зазвичай катастрофічні реалії своєї доби (Першу й Другу світові війни, Громадянську війну 1917–1922-х рр., голодомор 1932–1933-х рр.,

репресії). При цьому поети широко послуговувалися елементами міфічного (зокрема античного й українського) та біблійного кодів, а також загальними «принципами» міфотворення (структурування простору за принципом бінарних опозицій, актуалізація циклічної моделі часу, уявлень про сакральне та профанне, «золотий вік» людства, quest, культурного героя тощо).

Конструювання художньої концепції смерті-воскресіння в текстах представників української міфософської лірики першої половини ХХ ст. відбувалося відповідно до провідних модерністських настанов на двох взаємопов'язаних рівнях — «макрокосмічному» (буття світу — як із погляду сучасності, так і в масштабах вічності) і «мікрокосмічному» (буття окремої особистості — представника своєї епохи й водночас людини в максимально широкому розумінні).

«Макрокосмічний» рівень цієї концепції реалізувався через більш чи менш послідовне експериментування названих поетів із часовими ритмами. Така інтенція загалом була досить характерною для письменників-модерністів, які услід за Ф. Ніцше широко актуалізували міфічну циклічну модель буття (коло «життя — смерть — відродження життя»), висуваючи її на протигагу «історичному» лінійному сприйняттю («створення світу — буття світу — кінець світу»). Циклічний рух привносив у художню реальність пафос надії на відновлення життя, його безкінечність, що було надзвичайно важливим у першій половині ХХ ст. з її масштабними та ризикованими соціальними, політичними, науковими експериментами й трагічними подіями. Водночас в українській міфософській ліриці, як і в європейській літературі модернізму в цілому, циклічна модель не заперечувала лінійне сприйняття часоплину, своєрідно синтезуючись і співіснуючи з ним. Подібного синтезу зазнали на рівні мотивної системи творчості Б. І. Антонича, В. Свідзінського, М. Ореста та київських неокласиків також міфічний та біблійний коди, що насамперед виявилось в поєднанні есхатологічних проєкцій (циклічність) з апокаліптичними (лінійність) і в конструюванні месіанського міфу, у якому біблійні образи й мотиви неможливо відмежувати від архаїчних міфологем, ґрунтованих на архетипі божества, яке помирає й воскресає.

Усе це сприяло витворенню в українській міфософській ліриці оригінального, питомо модерністичного міфу, у якому були наявні такі ракурси реалізації художньої концепції смерті-воскресіння як форманта моделі світобудови: 1) реконструкція циклічної моделі буття через мотиви вічного повернення, кружляння/кола, весни-відродження й зими-смерті (або зими-сну), дня й ночі (більшою чи меншою мірою характерна для всіх названих авторів); 2) актуалізація комплексу есхатологічних та апокаліптичних мотивів: руйнації й смерті, всесвітнього потопу, вбивчого холоду, мертвого сонця тощо (творчість Б. І. Антонича, В. Свідзінського й М. Ореста); 3) постання українського месіанського міфу через образи Ісуса Христа, Божої Матері й пророків, мотиви розп'яття, хресних мук, воскресіння тощо й численні біблійні алюзії, а також індивідуально-авторські міфологеми інтелігенції-месії, пролетаріату-месії (тексти П. Тичини, М. Зерова, М. Драй-Хмари та Ю. Клена). За допомогою таких художніх «побудов» поети намагалися відповісти на продиктоване реаліями доби запитання:

«Що ж чекає на людську цивілізацію — вічне повернення чи вічне проминання?» Однак навіть під новим кутом зору — крізь призму циклічної моделі — не всім представникам української міфософської лірики це вдавалося, а надії на ніцшеанське «вічне повернення» й оновлення світу (й України зокрема) через модерністське перетворення поставали в їхній творчості надзвичайно хисткими, пов'язуючись передусім з ідеями «екогармонії» й віднайдення людиною істинних цінностей; натомість превалював антиутопічний погляд.

У рамки такого «макрокосмічного» плану реалізації художньої концепції смерті-воскресіння в українській міфософській ліриці модернізму цілком послідовно вписується «мікрокосмічний». Увага поетів до цього «вузького» виміру буття була суголосною одній із засад літератури модернізму — цікавості до окремого індивіда й намагання подивитися на нього з різних ракурсів, зокрема в «міфічній» перспективі. За об'єкт міфологізування Б. І. Антонич, В. Свідзінський, П. Тичина, М. Орест і почасти київські неокласики брали передусім «життєпис» своїх ліричних героїв, які попри окремі «автобіографічні» відмінності є надзвичайно подібними між собою, постаючи в іпостасях експериментатора, шукача й візіонера.

Вилучити наділених такими «вихідними даними» ліричних героїв із рамок їхньої значною мірою катастрофічної дійсності (тобто з реалій першої половини ХХ ст.) зокрема та з антиномії «життя — смерть» у цілому з подальшим включенням у циклічний часовий ритм українським поетам-«міфософам» дозволила актуалізація архетипових концептів ієрофанії, метаморфози, реінкарнації, подорожі до потойбіччя та ініціації через складний комплекс мотивів (дотику до сакрального, метаморфози, реінкарнації, переправи та їхні численні варіації). З огляду на спільну «функцію» названі мотиви мають у ліриці Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини, М. Ореста й київських неокласиків досить подібне смислове навантаження. Так, мотиви метаморфози (в аспекті перетворення на об'єкти світу природи), дотику до сакрального (елементарні ієрофанії), реінкарнації (візії буття в подібі об'єктів природи) і переправи (перехід до світу природи) дали досліджуваним авторам можливість «перемістити» ліричного героя в інший, природний простір, який набуває рис гармонійного, сакрального (на противагу профанному людському) або навіть узагалі вивести його за рамки буття в людській подібі. Через подібні «проекти» поети здійснили спробу поновити давню свідомість, коли людина відчувала себе гармонійною частинкою світу. В інших ракурсах (візії буття в людській подібі) мотиви реінкарнації й метаморфози дозволяють ліричному героєві української міфософської лірики першої половини ХХ ст. приміряти на себе різні «долі», фактично осягаючи досвід буття іншою особистістю. Мотив дотику до сакрального в аспекті теофанії дає йому змогу віднайти сакральні знання й згармонізувати мікрокосм із макрокосмом через долучення до божественної сутності. У цілому всі ці «експерименти» сприяли набуттю людиною в міфосвітах Б. І. Антонича, В. Свідзінського, П. Тичини, М. Ореста, М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари й О. Бургардта (Ю. Клена) нового буттєвого досвіду, сакральних знань (зокрема істинного, природного «праслова»), дозволяли їй компенсувати свої душевні урази,

повернутися до автентичного буття, віднайти самість і почасти здатність прозирати таїни світобудови, розкрити свій творчий потенціал (передусім отримати статус поета-пророка). Усе це загалом спричиняється до духовного відродження або переродження особистості, поновлення її зв'язків зі світом, масштабного розширення рамок її «присутності» в макрокосмі. Таким чином поети фактично стверджують безсмертя людини, долаючи екзистенційний страх перед небуттям.

Отже, загалом в українській міфософській ліриці першої половини ХХ ст. попри її позірну «несучасність» крізь призму міфічного й біблійного кодів повною мірою реалізувалися й модерністський пафос оновлення, розширення меж художньої реальності, експериментування, і ґрунтовне осмислення реалій доби та закономірностей буття світу, і багатопланове зображення людини — представника свого часу зокрема (автобіографічний план) і людської цивілізації в цілому, який прагнув віднайти гармонію й істину, подолати свою внутрішню суперечливість, соціальну визначеність і минуцість. При цьому в рамках концепції смерті-воскресіння домінантними в ліриці Б. І. Антонича, В. Свідзінського, київських неокласиків і М. Ореста були надії на багаторівневе (соціальне, національне, загальнолюдське) і багатоаспектне (економічне, фізичне, духовне) відродження людства через повернення до істинних цінностей і буття в гармонії з природою, які, проте, постійно межували із характерними для зрілого модернізму настроями зневіри в можливості людського поступу.

Основний зміст роботи викладено в таких публікаціях:

1. Старова О. О. Мотив метаморфози в поезії В. Свідзінського / О. О. Старова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Сер. : Філол. науки / ред. кол. : Є. І. Сохацька (відп. ред.) [та ін.]. — Кам'янець-Подільський, 2006. — Вип. 13. — С. 184–189.
2. Старова О. О. Міфологема подорожі-пошуку в поетичному циклі В. Свідзінського «Зрада» / О. О. Старова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філол. / ред. кол. : Ю. М. Безхутрий (відп. ред.) [та ін.]. — 2009. — Вип. 56. — № 846. — С. 105–110.
3. Старова О. О. Мотив реінкарнації в поезії В. Свідзінського / О. О. Старова // Літературознавчі обрії : праці молодих учених / ред. кол. : М. М. Сулима (наук. ред.) [та ін.]. — К., 2009. — Вип. 15. — С. 47–51.
4. Старова О. О. Месіанський міф у «баришівському» тексті М. Зерова / О. О. Старова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер. : Філол. науки / ред. кол. : Л. М. Марчук (відп. ред.) [та ін.]. — Кам'янець-Подільський, 2009. — Вип. 19. — С. 40–44.
5. Старова О. О. Ієрофанії в поезії Б. І. Антонича та В. Свідзінського / О. О. Старова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філол. / ред. кол. : Ю. М. Безхутрий (відп. ред.) [та ін.]. — 2010. — Вип. 60. — № 910. — Ч. II. — С. 176–181.
6. Старова О. О. Образ міста в ліриці Б.-І. Антонича : есхатологічні мотиви / О. О. Старова // Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер. : Лінгвістика

і літературознавство. Міжвуз. зб. наук. ст. / ред. кол. : О. Г. Астаф'єв (відп. ред.) [та ін.]. — 2010. — Вип. XXIII. — Ч. 2. — С. 367–376.

АНОТАЦІЯ

Старова О. О. Художня концепція смерті-воскресіння в українській міфософській ліриці першої половини XX століття. — На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 — українська література. — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2012.

У дисертації запропоновано поняття й виокремлено основні ракурси актуалізації художньої концепції смерті-воскресіння на рівні мотивної системи поезії представників української міфософської лірики Б. І. Антонича, В. Свідзінського, «раннього» П. Тичини, а також близьких до неї в певних мистецьких пошуках М. Ореста й київських неокласиків. Доведено, що ця концепція, яка становить багатогранний комплекс уявлень про безперервність та постійне «оновлення» буття, є засадничою для художніх світів названих поетів, оскільки відображає їхнє бачення базових універсалій «життя» і «смерть», а на підставі цього — сучасності й людини в ній, розвитку людства в цілому. Докладно розглянуто два рівні репрезентації уявлень про смерть-воскресіння у творах представників української міфософської лірики — «макрокосмічний» (актуалізація циклічної моделі буття через мотиви вічного повернення, кружляння/кола, весни-відродження й зими-смерті (або зими-сну), дня й ночі; реконструкція есхатологічно-апокаліптичних мотивів: руйнації й смерті, всесвітнього потопу, вбивчого холоду, мертвого сонця тощо; творення українського месіанського міфу через образи Ісуса Христа, Божої Матері й пророків, мотиви розп'яття, хресних мук, воскресіння й численні біблійні алюзії, а також індивідуально-авторські міфологеми інтелігенції-месії, пролетаріату-месії) і «мікрокосмічний» (оприявлення концептів ієрофанії, метаморфози, реінкарнації, подорожі до потойбіччя та ініціації через мотиви дотику до сакрального, метаморфози, реінкарнації, переправи та їхні численні модифікації).

Ключові слова: концепт, міф, міфологема, архетип, міфосвіт, ліричний герой, ліричний мотив, міфічний код, біблійний код.

АННОТАЦИЯ

Старова Е. А. Художественная концепция смерти-воскресения в украинской мифософской лирике первой половины XX века. — На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 — украинская литература. — Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2012.

В диссертации предложено понятие и выделены основные ракурсы актуализации художественной концепции смерти-воскресения на уровне мотивной структуры поэзии представителей украинской мифософской лирики Б. И. Антоныча, В. Свидзинского, «раннего» П. Тычины, а также близких к ней в некоторых творческих экспериментах М. Ореста и киевских неоклассиков. Доказано, что эта концепция, аккумулирующая многогранность представлений о непрерывности

и постоянном «обновлении» бытия, выступает основополагающей для художественных миров названных поэтов, поскольку отражает их видение базовых универсалий «жизнь» и «смерть», а на основании этого — современности и человека в ней, развития человечества в целом. Подробно рассмотрены два уровня репрезентации размышлений о смерти-воскресении в произведениях представителей украинской мифософской лирики — «макрокосмический» (актуализация циклической модели бытия через мотивы вечного возвращения, кружения/круга, весны-возрождения и зимы-смерти (или зимы-сна), дня и ночи; реконструкция эсхатологически-апокалиптических мотивов: разрушения и смерти, всемирного потопа, убийственного холода, мертвого солнца и др.; реализация украинского мессианского мифа через образы Иисуса Христа, Богородицы и пророков, мотивы распятия, крестных мук, воскресения и многочисленные библейские аллюзии, а также индивидуально-авторские мифологемы интеллигенции-мессии и пролетариата-мессии) и «микрокосмической» (воплощение концептов иерофании, метаморфозы, реинкарнации, путешествия в потусторонний мир и инициации через мотивы прикосновения к сакральному, метаморфозы, реинкарнации, переправы и их многочисленные модификации).

Ключевые слова: концепт, миф, мифологема, архетип, мифомир, лирический герой, лирический мотив, мифический код, библейский код.

SUMMARY

Starova O. O. Artist death-resurrection conception of the first half of the 20th century Ukrainian mifosofsky lyrics. — The Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Philological Studies, speciality 10.01.01 — Ukrainian literature. — V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2012.

The thesis proposed the comprehension and the artistic mainstream basic aspects of the death-resurrection conception perspectives at the motif structure of the mifosofsky lyrics by B. I. Antonych, V. Svidzinskyj, „early“ P. Tychyna, as well as close to them in some creative experiments M. Orest and Kiev neo-classicists.

It is shown that due to its ontological status death-resurrection conception (a multifaceted idea complex of the circularity and continuity of existence) becomes the founding to the mythical worlds of the poets. It accumulated the artist's understanding of essential universals „life“ and „death“, and on this basis — of reality, a human in it and the prospects of humankind „in terms of eternity“. B. I. Antonych, V. Svidzinskyj, P. Tychyna, M. Orest and Kiev neo-classicists widely used different elements of mythical (including antique and Ukrainian) and Bible codes for this conception creating in their lyrics. Amplifying this conception, the artists were able to make different modernistic experiments, to break ordinary understanding of space and time, of the mankind and the world and to respond extensively to the significant realities of their day.

There are two levels of death-resurrection concepts representation in the texts of the Ukrainian mifosofsky lyrics — „macrocosmic“ (the world being — in the present scale and in terms of eternity) and the „microcosmic“ (the individual being — man as the representative of his epoch and both humanity in the widest sense).

„Macrocosmic“ level of this concept was realized in these poets more or less consistent artistic experimentation with the temporal rhythms. It appeared in the following levels: reconstruction of a cyclic model of life through motives of eternal return, of spin / range, of spring, of rebirth and winter-death (or winter-sleep), day and night; updating eschatological and apocalyptic motifs complex (destruction and death, flood, deadly cold, dead sun, etc.); the rise of Ukrainian messianic myth through the images of Jesus Christ, Mother of God and the prophets, the motifs of the crucifixion, religious suffering, resurrection, etc. with many biblical allusions and authors individual mythologemas of the clerisy-Messiah and the proletariat-Messiah.

In the „macrocosmic“ framework of the Ukrainian modernism mifosofsky lyrics artistic death-resurrection conception perfectly exist „microcosmic“ level. It is proved, that poets attention to this „narrow“ aspect was the manifestation of literary modernism interest in the individual being and attempt to look at it from different perspectives, including the „mythical“ one. However, the main object of B. I. Antonych, V. Svidzinskyj, P. Tychyna, M. Orest and partly the Kiev neo-classicists mythologization was „biography“ of their personas, which despite some „autobiographical“ differences were very similar to each other, denied in the roles of the experimenters, searchers and visionaries. To remove endowed with such „source data“ heroes of the framework of their largely disastrous actuality (realities of the first half of the 20th century) in particular and life and death antinomy in general with following inclusion in the cyclic time rhythm Ukrainian poets let update archetypal concepts of hierophany, metamorphosis, reincarnation, travel to the other world and initiation through a complex set of motives, such as the touching to the sacred being, the metamorphosis, the reincarnation, the initiation, the transition to another world, the fairytale quest and many their variations. Marked by these motifs artistic experiments generally lead to the poets' personas spiritual rebirth or regeneration, to their connection with the world renewal, to the extending boundaries of their presence in the macrocosm. In such way B. I. Antonych, V. Svidzinskyj, P. Tychyna, M. Orest and partly the Kiev neo-classicists actually proclaimed immortality of human, of his vital and creative potential, overcoming the age-old existential fear of nothingness.

It is concluded, that in general the Ukrainian mifosofsky lyrics of the first half of the 20th century despite its „unmodernity“, through the prism of mythical and Bible codes fully realized modernistic renovation pathos and widespread experimentation with the artistic reality. The authors demonstrated keen perception of the realities of day and represent in their works original vision of the world and multifaceted image of the man both as the representative of some epoch (autobiographical level) and human civilization as a whole. Thus within the death-resurrection conception B. I. Antonych, V. Svidzinskyj, the neo-classicists and M. Orest expressed their hope for a multilevel (social, national, universal) and severalfold (physical, mental and spiritual) humanity rebirth through return to the true values and the natural life.

Key words: concept, myth, mythologema, archetype, mythical world, persona, lyrical motif, mythical code, Bible code.